زنجیرە وتار: کۆماری کوردستان- دووی ڕێبەندان (١١)

ئامادەکردنی: تاهیر عەلیار

کاروباری خوێندن و فێرکردن لە کۆماری کوردستاندا

وەرگیراو لە کتێبی (مانای ژیانم) نووسینی کوبرای عەزیمی ، ئامادەکردنی سیمین ئیفتخاری

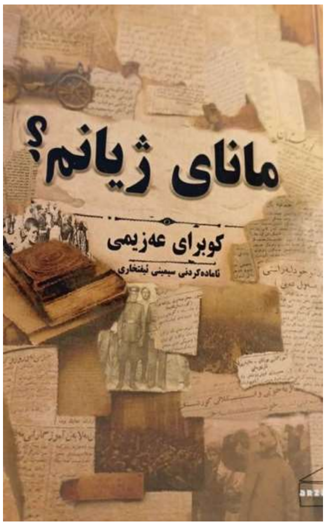

لە سەردەمی کۆماری کوردستاندا ژن بە ژنە ، ژن هەڵگرتن، ڕەدووکەوتن و کاری ناحەزی دیکە یاساخ کرابوون. بە پێی یاسا ئەگەر پیاوێک ژنی هەڵگرتبا بۆ نموونە چەند ساڵ زیندانی بۆ دەبڕدراوە ، ئەگەر ژنی بەمێردی هەڵگرتبا تاوانی قورستر بوو . لەگەڵ ئەوەشدا وادەبوو کە ئەو کارە دزێوانە هەر ڕووی دەدا . لە لایەکی سوێندیان دەخوارد کە بە یەکتر خەیانەت نەکەن و بە چاوی خراپ نەڕوانە ژن و کچی یەکتر ، لە لایەکی دیکەوە مخابن هێندێک لە سوێندی خۆیان لادەدا و کاری ناڕەوایان دەکرد . ئەمن پێموایە وەختێک کە سوێندی وەفاداری بۆ کۆماری کوردستان دەخورێ بۆ ئەوەی خەیانەت بە یەکتری نەکرێ و ماڵی یەکتری تاڵان نەکرێ ، دەبێ پەیڕەو بکرێ . بۆ نموونە ماڵی یوسف خانی مەحموودجغی تاڵان کرابوو ، ئەوانیش بە خاوخێزانەوە هاتبوونە مهابادێ ، لە ماڵی حاجی ساڵحی شاتری دا بوون. دۆستەکانی هەمیشەیی و خۆشەویستم ، خانمە خانمی سەدری قازی و وەجیهە خانم ژنی سەیفی قازی ئاگایان لێبوون و زۆریشیان حورمەت دەگرتن . ئەو دەمی من دەرسم بە وەجیهە خانمی دەگوت . دوو کچی ماڵی یوسف خانیش کە یەکیان نێوی ڕوقیاخانم بوو و ناوی خوشکەکەی دیکەم وەبیر نایەتەوە ، کە دیتیان من دەرس بە وەجیها خانم دەڵێم داوایان لێکردم ئەوانیش فێری خوێندن کەم . ئەمنیش قوبووڵم کرد و دەرسم پێدەکوتن.

کارێکی باشی سەروبەندی کۆماری کوردستان دامەزراندنی چاپخانەیەک لە مهاباد بوو کە میرزا محەمەدی شاپەسەندی کاری تێدا دەکرد . ڕۆژنامەی کوردستان و گوواری تر لەوێ چاپ دەکران. مەلا قادری مودەریسی ، سەید محەمەدی حەمیدی ، میرزا هاشمی خەلیلزادە و چەند کەسێکی دیکەش ڕۆژنامەی کوردستانیان بەڕێوە دەبرد .

هەر لەگەڵ دامەزرانی کۆماری کوردستان ، خوێندن لە فارسییەوە کرا بە کوردی . ئەو گۆڕانکاریەش کەریگەریەکی زۆر باشی هەبوو . لە لایەکەوە پێی دڵخۆش بووین ، لە لایەکیترەوە ، نیگەران بووین نەکا لەو ئەرکە گەورە و گرینگەدا سەرکەوتوو نەبین. بەڵێ ئەو هەلەمان بۆ ڕەخسا تا بە زمانی خۆمان بخوێنین . قەت بە خەون و خەیاڵماندا نە دەهات کە زەمانێک بتوانین بە زمانی خۆمان بخوێنین و بنووسین . ئەو هەستە گەلێک خۆشە کە لە سەرەتای فێر بوونی خوێندن و نووسین ئەو زمانە بە کار بێنی کە لەوەتی لە زگی دایکتدا بووی گوێت لێبووە و دوای لە دایکبوونیشتدا فێری بووی قسەی پێبکەی. زۆر گرینگە

منداڵ به زمانی زگماکی خۆی دەست به خوێندن بکا ، پاشان دەتوانێ هەروەها زمانی بێگانەش فێر بێت بۆیە ئێمە لەگەڵ خوێندنی کوردی زمانی فارسیشمان به قوتابیەکان دەکوت.

ئەمن و زۆری وەک منیش تا ماوەیەکی کەم پێش کۆمار ، نە کتێبی کوردیمان دیبوو و نە خوێندبووشمانەوە . ئەمن تەنیا هێندێک بەیان و نووسراوەی کورتم به زمانی کوردی دیبوو کە پێموایە لە لایەن کۆمەڵەی ژیانەوەی کورد (ژ،ک) بڵاو کرابۆوە. زۆربەی مامۆستاکان لە ژن و پیاو به منەوە ، خوێندن و نووسینی کوردیمان نەدەزانی . ئەمنیش وەک زۆر کەسی دیکە هەوڵم دەدا هەرچۆنێک بێ ، خۆم فێری کوردی بکەم.

هەرچەند کتێبی کوردیمان نەبوو کە قوتابیەکان لە سەری بخوێنن بەڵام بۆ دەرسکوتنەوە لەو رۆژنامە و گوواره کوردیانەی کە دەردەچوون کەڵکمان وەردەگرت. چەند مامۆستاش وەک عوسمان دانش ، محەمەد تۆفیق ، ئەنوەر دڵسۆز ، جەمیل بەهائەدین و دڵشاد رەسوڵ کە لەگەڵ مەلا مستەفای بارزانی هاتبوونە مهاباد ، زۆریان یارمەتی دەدانین. مامۆستا عوسماان دانیش کورسی کوردی بۆ مامۆستاکان کردەوە و سەرەتا هەموو رۆژێ سەعاتێک و دوایە کردی به دوو سەعات کوردی پێدەکوتین. ئێمەی مامۆستاش هەوڵمان دەدا به چاکی فێری بین و پاشان فێری قوتابیەکانی بکەین. ئەودەم سەرجەم مامۆستاکانی قوتابخانەی کچان ژن بوون بەڵام ناوبەناو مامۆستا عوسمان دانیش دەهاتە پۆلی ئێمە دەرسی به قوتابیەکان دەکوت و ئێمەش وێڕای ئەوان گوێمان لێدەگرت.

هێندێک لەو پیاوانەی لەگەڵ مەلا مستەفا هاتبوونە هاریکاریی کۆمار ، لەگەڵ کچی مهابادی هاوسەرگیرییان کرد . مامۆستا عوسمان دانیش کچی میرزا کەریمی خواست . کە کۆماری کوردستان تێکچوو ، لەگەڵ باب و دایک و برای ژنەکەی چوونە باشووری کوردستان . محەمەد مەحموودیش ناسراو به محەمەدقودسی ، میسری خانمی حەسەنزادە ، کچی فەڕاشی قوتابخانەی خواست . ئەوانیش دوای کۆمار رۆیشتنە باشووری کوردستان . مخابن محەمەد مەحموود و هیندێکی تر لەوانەی گەڕانەوە باشوور ، کەوتنە دەست حکومەتی ئێڕاق و لە سێدارە دران. پاشی ئەو رووداوە دڵتەزێنە ژنەکەی گەڕاوە مهاباد.

مامۆستا ئەنوەر دڵسۆز کە لە سیاسەت دا ئەزموونی هەبوو ،کورسی بۆ کردبووینەوە و گەرەکی بوو ئێمە لە سیاسەت تیبگەیەنێ . رۆژێکی لێم پرسی ئەرێ کاک ئەنوەر سیاسەت چیە؟ لە وڵامدا کوتی ئەمن حەفدە ساڵم سیاسەت خوێندووە ، بەڵام ئێستاش نازانم یانی چی. کوتم کەوابوو ئەمنیش نایەم بۆ کورسەکە و گوێت لێناگرم.

ئەو کاتە میرزا برایمی نادری هاتبووە مهاباد و کاروباری پەروەردەی گرتبوە ئەستۆی خۆی . گوایە لەوە پێش ئەفسەری سوپای ئێران بووە . خۆی وەک خەڵکی کرماشان به ئێمە ناساند بەڵام هێندێک دەیانکوت لە ئەسڵدا خەڵکی خانە قینە. پاییزی ١٩٤٥ ی زایینی کە قوتابخانەکان دوای پشوی هاوینە تازە کرابوونەوە ، یەکەم رۆژ میرزا برایمی نادری هاتە سەردانی قوتابخانەکەمان کە لە ماڵی میرزا حامیدی حەمیدی دابوو. کە هات ئەمن دەستی عیشرەتی خوشکم لە دەست دا بوو لە بەردەرکی قوتابخانە راوەستابووین . سڵاوی کرد و خۆی ناساند. پاشان پرسیاری کرد من کێم؟ کوتم نێوم کوبڕای

عەزیمیە و مامۆستام. لێی پرسیم ئەوە کچتە؟ مەبەستی عیشرەتی خوشکم بوو . منیش لە وڵامدا کوتم هەم کچمە و هەم کچم نییە. بە پێکەنینەوە کوتی یانی چی؟ کوتم خوشکمە بەڵام وەک کچمە.

میرزا برایم پیاوێکی زۆر لێزان و کارامە بوو. ئەمن لە مەڕ پەروەردە زۆر شتی لێ فێر بووم. زۆر چالاک بوو . هەوڵی دەدا تا لەو بوارەوە مهاباد بگەیەنێتە ئاستێکی بەرزتر . بە بەردەوامی خەریکی رێک و پێککردنی قوتابخانەکان بوو. ئەگەر رۆژنامە و گۆڤار و نووسراوەیەکی کوردی بە تایبەت سەبارەت بە پەروەردەی لە بەر دەست با ، بە میرزا برایمی کەریمیدا بۆی دەناردینە قوتابخانە. بەداخەوە پەڕتووکی کوردیمان بۆ خوێندن نەبوو . ماوەیەک بە سەر کۆماری کوردستاندا تێپەڕیبوو کە نموونەی پەڕتووکی کوردی بۆ خوێندن لە قوتابخانەدا ئامادەی چاپ کرا. بەڵام فریای بڵاو بوونەوە نەکەوت و داخی گرانم کۆمار رووخا.

یەکێک لەو گۆڤارانە کە نێوی (گروگاڵی منداڵانی کورد) بوو کە هەم وەک حیکایەت و هەم بۆ دیالۆگ نێوان دوو قوتابی کەڵکمان لێوەردەگرت . بۆ ئەوەش هەر جارەی دوو قوتابیمان هەڵدەبژارد تا حیکایەتەکە بخوێننەوە و قوتابیەکانی تر گوێی لێبگرن . هەر مامۆستایەکیش بە گوێرەی توانا وکارامەیی خۆی بۆ وەبارهێنانی خوێندکارەکان هەوڵی دەدا. ئەو مامۆستایانە خەجیج خانمی مەجدی ، زاراخانمی نیک نەفس ، خەجیج خانمی بابە سووری و ئەمن لە قوتابخانەی پەرماس خوێندبوومان. وەجیها خانمی شوجاعی کە دایکی مهابادی و بابی خەڵکی تەورێز بوو ، لە تەورێز خوێندبووی. رەعناخانمی داودی لە لای باوکی لە ماڵەوە هێندێکی خوێندبوو ، دواییش لە قوتابخانەی پەرماس درێژەی بە خوێندن دابوو. وێلمە خانمی سەیادیان لە دایکەوە نەوەی دوکتور وێنەتان بوو کە ئاسۆڕی بوو. باوکی ئەرمەنی بوو. ماوزەڕ خانمی بلەزادە نەوەی روقیا خانم بوو، جوولەکە بوون. ئەوانیش لە قوتابخانەی پەرماس خوێندبوویان. ئەوەی راستی بێت ئەو منداڵانەش کە تووشی چاوئێشە دەبوون هەر ئەو روقیا خانمە دەرمانی دەکردن. ماوزەڕ لەگەڵ روقیاخانمی نەنکی دەژیا و خاڵیشی نازانم پزیشکی ددان یا ددانساز بوو. سەلتەنەت خانمی داودی کە ئەویش جوولەکە بوو کچی میرزا بابای بەزاز بوو . ئەو لە فەرمانگەی پەروەردە وەک چاپنووس (مونشی) کاری دەکرد و بە دەگمەن هەڵدەکەوت بێتە قوتابخانە و وانە بڵێتەوە. خانم موعینی ژنی ئاغای سەمیعی کە خەڵکی ورمێ بوون درومانی فێری قوتابیەکان دەکرد .

پاشان خوێندگەی کچانی پەرماس ناوی گۆڕا بوو بە پەروانە. ئەودەم لە ماڵی حاجی حامیدی حەمیدی دابوو . قوتابی کچ زۆر نەبوون. هێشتا دایک و بابەکان خوێندنی کچانیان زۆر بەلاوە گرینگ نەبوو تەنانەت پێشیان سووکایەتی بوو کە کچی خۆیان وەبەر خوێندن بنێن. بەشێک لە دایک و بابەکانیش چارەی کۆماریان نەدەویست بۆیە بەرگرییان لە کچەکانیان دەکرد و نەیاندەناردنە قوتابخانە. بۆ نموونە پۆلەکەی من هەر چاردە قوتابی تێدابوو کە نێوی ئەو خانمانەم لە بیر ماوە: ئاسیە و جەواهێری مەحموودیان ، گوڵی سۆفیزادە ، خورشیدی فەهمی (کچی ماڵە چاوەشان) ، فاتمی موعینی (کچی میرزا حەمەدەمینی موعینی) کە دواتر مێرد بە میرزا لەتیفی کەریمی دەکات ، دوو کچەکانی ئاغای ئەسحابی ، ئەشرەف و خورشید، شەرقییە و غەریبیەی بارزانی ، هاجەری مەردانی و عێشرەتی خوشکم .....هتد.

لە پۆلی یەکیش ئەو خانمانەم وەبیر دێ: قەیسەر کچی میرزارەسووڵی باغچەیی ژنی کاکە شینە ، فاتمی ئیقباڵی ژنی ئاغای قەزاق ، مرێمی کچی مەلادربکەی کە دواتر مێردی بە سەرهەنگ فەتاحی کرد....هتد.

چەند کیژێکی بارزانی کە دەگەڵ بنەماڵەکەیان هاتبوونە مهاباد ، دەهاتنە فێرگەی کچان و دەیانخوێند. لە نێو ئەواندا شەرقییە و غەرببیە خانمی بارزانی کە خوشک بوون لە پۆلی من دەیانخوێند و زۆر زیرەک بوون. پێموایە کچی خودالێخۆشبوو شێخ ئەحمەدی براگەورەی مەلا مستەفای بارزانی بوون . ئەوان لە ناو خۆیاندا بە زاراوەی بادینی دەدوان ، ئێمە چاک لێیان تێنەدەگەیشتین وبۆمان زەحمەت بوو بەڵام ئەوان زۆر زوو فیری زاراوەی مکوریانی ببوون. شەرقییە و غەرببیە خانم دوو کچی رووگەش ، جوان ، میهرەبان و قسەخۆش بوون . زۆر زوو لەگەڵ قوتابیەکانی دیکە تێکەڵاو بوون و جێگەی خۆیان لە دڵی ئەواندا کردبۆوە. ماڵیان لە پەنا ماڵی خانمەخانمی سەدری قازی بوو ، لەو بینایەی خات خەجیجی خانیسی تێدابوو. یەک دوو جار لەگەڵ شەرقیە و غەرببیە خانم چوومە ماڵەکەیان . هێندێک وێنە و جل و بەرگی خۆیان پێ نیشاندام ، کە لەگەڵ جلی ئێمە هێندێک جیاوازی هەبوو . باسی بارودۆخی باشووری کوردستانیان بۆ دەکردم ، دەیانگێڕاوە کە چەندە نەگبەتی و دەردەسەریان کێشاوە و چەندە حکومەتی عێراق زوڵمی لێکردوون و ئازاری داون. بۆ من ئەو باسانە زۆر بە نرخ بوون . بۆم گرینگ بوو بزانم حاڵی کوردی ئەو دیو چۆنە؟ چونکە تا ئەو کاتە هیچ زانستێکم لەو بارەوە نەبوو . هەر دەیانکوت فلانی چۆتە ئەو دیو یان چۆتە گەرمێنێ و لەوێ جێگیر بووە و نەهاتۆتەوە ، ئیدی نەماندەزانی لەوێ چ باسە؟ نە لە کتێبی قوتابخانە باسێک لە سەر باشووری کوردستان نووسرابوو نە ئەو خەڵکەی نەختێک ئاگاداریان هەبوو دەیانوێرا باسی بکەن.

شەرقییە خانم کچێکی هێمن و لەسەرەخۆ و لە خوێندندا سەرکەوتوو بوو . دەستگیرانی مامۆستا جەمیل بەهائەدین بوو. ئەمنیش بە مامۆستا جەمیلم دەکوت ، دەبێ قەدری دەستگیرانەکەت بزانی ، زۆر کیژێکی ژیر و عاقڵە وەڵڵا هەموو دنیای دێنێ . ئەویش بزەیەکی دەهاتێ و چی نەدەکوت. مخابن دوای تێکچوونی کۆمار ئەوانیش مهابادیان بە جێهێشت و ئاگام لێیان بڕا و نەمزانی چیان بەسەرهات و لە کوێ گیرسانەوە. هەر لەو سەردەمەشدا ماوەیەک میرزا عەلی خوسرەوی کە پشکێنەری فەرمانگەی پەروەردر بوو ، زووزوو سەردانی قوتابخانەی ئێمەی دەکرد ، هەم بۆ کار و هەم بۆ ئەوەی چاوێکی بە سوعدا خانمی شافعی کەوێ کە حەزی لێدەکرد ، هەم زیارەت و هەم تیجارەت. لە دواییشدا بە خۆشیەوە پێک گەیشتن.

کارێکی باشی تر لە سەردەمی کۆماری کوردستان دامەزرانی قوتابخانەیەکی دیکە بوو بۆکوڕان بە نێوی گەلاوێژ و مەلا عەبدوڵڵای داودیش بوو بە بەڕێوەبەری ئەو قوتابخانەیە. وردە وردە خوێندن بوو بە زۆرە ملی . بۆ نموونە هێندێک کوڕی بێ دایک و باب یان فەقیر و هەژار بوون کە لە بازاڕدا کاریاندەکرد ، هەموویان کۆ کردنەوە و بردیانن بۆ قوتابخانەی گەلاوێژ تا مام مەلای حەجۆکی دەرسیان پێ بڵێ و فێری خوێندنیان بکا . مەلا جارێکی بۆ رۆژنامەی کوردستانی نووسیبوو کە بەڵێنی بە خۆیدابوو ئەگەر کوردستان سەربەخۆ بێ ، لە بەر ماڵی دوکتور یونەتان بیکەینە قوربانی . ئاوا درێژەی بە نووسینەکەی دابوو ، جا ئێستا کە بە ئاواتی خۆیگەیشتووە ، ئامادەیە بەڵێنیەکەی بە جێ بێنێ. رۆژنامەش لە وڵامدا زۆر سپاسی هەستی مام مەلای کردبوو و نووسیبووی هەر سەلامەت بێ و پێویست ناکا بیکەینە قوربانی.

لە سەردەمی کۆماری کوردستان ، جاروبار بە هۆی جێژن یان هەر بۆنەیەکی دیکە کچ و کوڕی قوتابی ، کوڕەکان لە پێشەوە و کچەکان لە دواوە بە رێژە (ریز) دەڕۆیشتن و تێکڕا سروودی کەس نەڵێ کورد مردووە ، کورد زیندووە یان دەچڕی و دروشمی ستالین پێشەوایە ، بۆ کوردان وەک باب وایە یان دەدا

که لەو سەردەمەدا زۆر باو بوو . مامۆستاکانیش لە پشت ئەوانەوە دەڕۆیشتین هەتا دەگەیشتینە شوێنی کۆبوونەوەکە ، کە زۆرجاران لە مەیدانی چوارچراوە وەرێدەخرا . دەبێ ئاماژە بە ئەوە بکەم کە لە نمایشتەکاندا میرزا عەلی خوسرەوی کە بەرپرسی لاوان بوو ، هێندێک مەشقی ریز رۆیشتنی بە قوتابیەکان دەکرد . لەو شوێنە ماوەیەک رادەوەستاین و گوێمان لە وتاری پێشەوا قازی و کەسەکانی تر دەگرت تا کۆتایی کۆبوونەوەکە . جارێکیان جێژنی قوربان و یەکی مانگی مای کەوتبوونە یەک رۆژ. لە چوارچرایە خۆ پێشاندان ساز کرا . ئێمەی مامۆستا و قوتابیەکانیش ئەرکی سەرشانمان بوو لەوێ بین . وتار دەخوێندرانەوە و پیرۆزبایی جێژنیان ئاراستەی پێشەوا دەکرد . وەبیرم دێ میرزا سەدیقی حەیدەری وتارەکەی بە خوێندنەوەی ئەو شێعرە دەست پێکرد :

هەرزەمان دەرچووم لە دیلی بووم بە پیاو

جێژنی من ئەو رۆژەیە نەک جێژنی قوربان و پڵاو

هەر لەو سەروبەندەدا کۆمەڵێک ژن ئاگاداریانکردم کە پێیان خۆشە فێری خوێندن و نووسین بن ، بۆیە ئەمنیش لەگەڵ میرزا برایمی نادری کە بەرپرسی فەرمانگەی پەروەردە بوو ، باسم کرد . ئەویش ئەو بیرۆکەیەی پێ باش بوو ، بە جەنابی پێشەوای راگەیاند . جا بۆ جێ بە جێکردنی کورسی ئەکابیر(خوێندن بۆ گەورەساڵان) هەوڵماندا و بە فەرمانی پێشەوا رۆژی پێنجشەممە ٢١ ی مارسی ١٩٤٦ دەستمان بە نێو نووسینی ناوی ئەو کچ و ژنانەی کە ئامادەی خوێندن بوون کرد. لە هەمان کاتدا بیرۆکەیەکی دیکەشم هەبوو ، ئەویش پرۆژەی دامەزراندنی باخچەی منداڵان بوو کە بە جوانی رێکو پێکم کرد و خستمە سەر کاغەز و ناردمە خزمەت پێشەوا . نامەکە سەرەتا دەچێتە بەردەستی میرزا حەمەدەمینی خاتەمی . کە نامەکەی منی خوێندبۆوە جەند پرسیارێکی هێنابوە گۆڕێ ، وەک بۆچی و لەبەرچی باخچەی منداڵان دروست کرێ ؟ مەبەست لە دامەزراندنی باخچەی منداڵان چییە؟ هێندێک پرسیاری بە گوماناوی دیکەش کە ئێستا وەبیرم نایەتەوە. ئەمنیش لە وڵامدا کوتم :

ئاوا منداڵان لە تەمەنی کەمەوە دێنە نێو ژینگەی فێرگە و کۆمەڵگا و باشتر وەباردێن، چاویان بە شتی زیاتر دەکەوێ و بیریان کراوە و ئاواڵە تردەبێ جا دەتوانن چاکتر شت لێکدەنەوە . وردەوردەش لەگەڵ دنیای کتێب و خوێندنەوە ئاشنا دەبن . ئەوانەش هەموو دەبنە هۆی پێشکەوتنی منداڵان و ئاسانکاریش دەبێ بۆ کاتی دەستپێکردنیان لە قوتابخانە . جا بە گشتی ئەو منداڵانە لە خوێندن کەمتر تووشی زەحمەت دەبن . دوای ئەوەی کە وڵامەکەی منیان پێگەیشتەوە ، بە نامەیەکی فەرمی وڵامیان بۆ ناردمەوە کە پێشنیاری دامەزراندنی باخچەی منداڵانیان پێ باشە و قەبوڵیان کردووە و ژنی مستەفا خۆشناو دەبێتە بەرێوەبەری پرۆژەکە . ئەو بڕیارە زۆر لە دڵم گران هات . پێموابوو کە ئەوە مافی منە پرۆژەکە بەرێوە بەرم چونکە ئەوە بیر و فکری من بوو کەچی کەسێکی تریان هەڵبژارد لە بەر ئەوەی کە ژنی فڵان کەس بوو. لەو بەینەدا منیان هەر لە بیر چۆوە. دیسان لێرەدا جارێکی تر دەبێ دووپاتی کەمەوە کە هۆی ئەو چەشنە بڕیارانە ئەوەبوو کە من نە بابم هەبوو نە پشتیوانێکی دیکە ، نە ژنی فڵان کەسێکیش بووم تا قسەم بڕوا و رێم پێبدەن ئامانجەکانم بەرمە پێشەوە.

کورسی خوێندن بۆ ژنانی گەورە ساڵ دەستی پێکرد. رۆژانە دوای تەواوبوونی پۆلەکان لە قوتابخانەی پەروانە بەرێوە دەچوو. هەموو ئێواران کە پۆلی منداڵان تەواو دەبوو بۆ ماوەی دوو کاژێر دەرسم بە ژنان

دەگوتەوە . بۆ ئەو کارەش مانگێ سی تمەنم وەردەگرت. وانەکانیشم لە سەر رۆژنامەی کوردستان پێدەکوتن. دیارە بۆخۆشم هەوڵم دەدا پەرەی پێبدەم و شتی دیکەی لێ زیاد کەم . وەک پێشتریش باسم کرد میرزا برایمی نادریش لە رۆژنامە و گۆوار هەرچی دەستی کەوتبا بۆی دەناردم. لەو سەروبەندەشدا میرزا برایمی نادری خوازبێنی مریەم خانمی کچی میرزا حامیدی حەمیدی کرد . ئێمەش لە سەر داوای میرزا حامید لە بارەی میرزا برایمەوە دەستمان بە لێکۆڵینەوە کرد . بۆ ئەو کارەش پرسیارمان لە ژنی ئاغای مودەبیر کە خەڵکی رەشت بوو کرد. ئەو خانمە هەم هاتوچۆی ئێمەی دەکرد و هەم لەگەڵ ئاغای نادری هامووشۆیان هەبوو. لێمان پرسی میرزا برایم ژنی هەیە یان نا ؟ ئەو خانمە لە وڵامدا کوتی نیەتی. بەڵام دوایی ژنی ئاغای دەبیری وێنەی ژنێکی پێشاندااین و کوتی ئەوە ژنی ئاغای نادرییە ، ئیدی دواقسەی میرزا حامید ئەوە بوو کە چونکە باش میرزا برایمی نادری ناناسێ کچی خۆی ناداتێ. ئاغای نادریش کە لە مریەم خانم نا ئومێد بوو ، بە تەمای سەلتەنەت خانمی داودی بوو بەڵام لەو گێرە و کێشەیەدا بوو کە بەداخەوە کۆمار تێکچوو و ئەویش لەگەڵ کۆمەڵێک خەڵکی تر کەوتنە زیندانی ورمێ. ماوەیەک دواتر لە زیندان بەربوو و هاتەوە مهاباد و سەری لێدااین ، کوتی دەگەڕێتەوە کرماشان ، پاشان بیستمانەوە چۆتە سوریە و دواتر لەوێ کۆچی دوایی کردووە.

لە سەرەتادا کورسی خوێندن بۆ ژنانی گەورە ساڵ داواکاری زۆر بوو و بە چاکی بەڕێوە دەچوو . وابزانم چل ژنێک نێویان نووسیبوو. هێندێکیان بە تامەزرۆوە دەهاتن و زۆر بە تێکۆشانەوە هەوڵیاندەدا فێری خوێندن بن بەڵام زۆری پێنەچوو وردەوردە ژمارەی ژنەکان کەم و کەمتر بۆوە تا وای لێهات کەس نەدەهات . وەک زۆر کاری دیکەی کوردان کە لە پێشەوە زۆر بە گەرمی و پەلەپەل پێشوازی لە هەموو شت دەکەین وەلی مخابن زۆر زووش سارد دەبینەوە. ئەوەش یەکێک لە خەوشە هەرە گەورەکانمانە کە هەمیشە تووشی زیانێکی زۆرمان دەکا. سەرەنجام کورسەکەمان کۆتایی پێهات . میرزا برایم نادری ماوەیەک دوای داخستنی کورسەکە ، بە دوای دا ناردم بۆ فەرمانگە. ئەمنیش کە قەت بە تەنیا بۆ هیچ شوێنێک نەدەچووم ، دەستی عیشرەتی خوشکم گرت و چووینە ئەوێ . کە گەیشتینە جێ دوای سڵاو و چاک و چۆنی نامەیەکی لە پێش دانام، قسەشی دەکرد و داوای لێبووردنی کرد کە ئەو بەشە مووچەیەی بۆ کاری وانە گوتن بە گەورەساڵان بووە دەبێ ببڕدرێ ، لە هەمان کاتدا کوتی ئەوە سێهەمین نامەی مینا خانم ژنی پیشەوایە کە داوای بڕینی ئەو مووچەیە دەکا. لە درێژەی قسەکانیدا کوتی لەوەو پێش زۆر گوێی نەداوەتێ چونکە مووچەکە شتێکی زۆر نەبووە . ئەمنیش هەم گوێم بۆ میرزا برایمی راگرتبوو هەم چاوم لە سەر نامەکە بوو. تا ئەو جێیەی بیرم بڕ دەکا لە نامەکەدا ئاوا نووسرابوو : لە سەر دەستووری یای مینا قازی چونکە کەلاسی ئەکابیر داخراوە دەبێ حوقووقی مامۆستاکە ببڕدرێ . کە قسەکانی میرزا برایمی نادری تەواوبوو ، کوتم ئاغای نادری دەبوایە هەر کە نامەی یەکەمت دەگەیشتە دەست مووچەکەت بڕیبام . ئەمن رسق و رۆزی خۆم نە لە جەنابت دەوێ و نە لە میناخانم ، بەڵکوو لە خودای گەورەم دەوێ . وەک قەدیمیان کوتوویانە خودا لە سوڵتان مەحموود گەورەترە . ئەوەی راستی بێ ، زۆر خۆم بە سەربەرز دەزانم چونکە دایکم ئێمەی وا پەروەردە کردووە کە نەفس بەرز و راست و دروست و بە ئیمان بین و بۆ هیچ مەبەستێک لە پێش هیچکەس سەردانەنوێنین. فێری کردبووین کە سوجدە تەنیا بۆ خودای گەورە هاتووە و بەس . بۆیە ئەو چەشنە رووداوانە نەیانتوانیوە فەلسەفەی ژیانم بگۆڕن. ئەمن قەت شەرمم لە نەداری نەکردووە و نایکەم بەڵکوو شەرم لە پێهەڵکوتنی خوت و خۆڕایی بە خەڵک دەکەم.

چەند مانگ دوای دامەزرانی کۆماری کوردستان لەساڵی١٩٤٦ ی زایینی ، بڕیار درا کە هێندێک لە کوڕە گەنجەکان بنێرنە باکۆ لە سوفیەت تا لە زانکۆی نیزامیی سالیانسکی کە لە ژێر فەرماندەیی ماڵچائۆف و سەرهەنگ حوسێن حاجی ئۆف بوو درێژە بە خوێندن بدەن. شەشسەد کەس ناویان نووسیبوو ، نازانم چەند کەسیان هەڵبژارد و نارد. ئەوانەی رۆیشتن لە رێگای تەورێزەوە بەرەو باکۆ بەرێکران . بەداخەوە هێشتا چەند مانگێک زیاتر لە خوێندنیان تێنەپەڕیبوو کە کۆمار رووخا و سوپای ئێران هێرشی کردەوە سەر شارەکەمان . جا بۆیە بەشێک لە لاوەکان گەڕانەوە کە نێوی هێندێکیانم لە بیرە وەکوو ئاغایان (خەلیلی سەدیقی ، رەحمانی قازی ، فەتتاحی کاویان ، هاشمی نانەوازادگان (ژیان) ، سولێمانی موعینی ، جەلیلی گادانی ، هاشمی فیدایی ، محەمەدی ماملێ ، عەزیزی فەرهاد ، کەریمی کەریمی ، قادری حەمیدی ، غەنی بلوریان .....هتد.

لە سەروبەندی کۆماری کوردستان ، کاک خەلیلی سوڵتانی ناسراو بە خەلیلی قاچاخچی لە گەڵ میرزا حەمەدەمینی موعینی ، میرزا کەریمی ئەحمەدەین و میرزا عەلی ریحانی لە لایەن کۆمارەوە هاتووچۆی تەورێزیاندەکرد . کاک خولیل بە قەولی فارس گوتەنی(فیلش یاد هندوستان کرده بود). لەوێ کچێکی تورکی جوان و هەرزەکاری بە نێوی فەخری مارە دەکا و دەیهێنێتەوە بۆ مهاباد . دیارە ئەو دەمی ژنەکەی خۆی کە خوشکی مەنیج حەیران بوو کۆچی دوایی کردبوو جا مەنیج حەیران بۆی دەگێڕامەوە :

وەڵڵاهی میرزا کوبڕا لە ترسی ئەوەی ژنە عەجەم (مەبەست فەخری خانم بوو) سیحر و جادوم لێنەکا و پێکمان هەڵنەپرژێنێ ، بۆخۆم چای دەم دەکەم و دەیخۆمەوە و پاشان میزیان بۆ لە چادانی دەکەم (هێندێک کەس پێیان وابوو میز ، سیحرو جادووی هەڵدەوەشێنێتەوە) .

فەخری خانم و کاک خەلیل دوو کچیان بوو ، نوسرەت خانم کە دوایی مێردی بە دوکتور کەریمی موشیری پوورزام کرد و دووەمیان سورەیا خانم کە ئەوەندەی ئەمن لە بیرمە ، مێردی بە پیاوێکی عەجەم کرد . ئەوکاتەی کە کچەکانی فەخری خانمی منداڵ بوون ، ئەمن لە قوتابخانەیەکی نزیک ماڵی ئەوان کارم دەکرد . ئاوابوو کە فەخری خانمم ناسی و زۆر جاریش لە کاتی وچان دەهاتە قوتابخانە و پیکەوە بە تامە زرۆوە باسی شت چنین و نەخش و نیگاری تازەمان دەکرد.

لەم دواییانەدا مەنیج حەیران دەنگی نەمابوو . دووکوڕی لاوی خەڵکی گوندی راگرتبوون و گۆرانی پێ دەکوتن و بۆخۆشی دەفەی لێدەدا. یەک لەو کوڕانە برایم هەلامە و ئەویتریش قادرجۆڵابوو . لە ساڵەکانی پەنجای زایینی مەنیج حەیران بە نەخۆشی ئاسما (هەناسە تەنگی) کۆچی دوایی کرد.